

Yury Charnyakievich / Юрый Чарнякевіч

Belarusian State Pedagogical University named after Maxim Tank, Minsk (Belarus)

e-mail: czarn@tut.by

<https://orcid.org/0000-0002-9136-7814>

Адметныя лексемы, звязаныя з сельскай і хатняй гаспадаркай (на прыкладзе гаворак Брэсцкай вобласці)

Distinctive Lexemes which are Related to Agriculture and the Household (In the Dialects of the Brest Region)

Charakterystyczne leksemy związane z rolnictwem i gospodarstwem domowym (na przykładzie gwar obwodu brzeskiego)

Abstract

Field research conducted in the Brest region of Belarus reveals many synonyms in dialect vocabulary related to agriculture and the household (this is the most ancient and archaic vocabulary). But many lexical facts that exist in the speeches of the Brest region of Belarus have not been introduced into scientific use, therefore, the attention of researchers to this topic is not accidental. The most obvious distribution of lexical facts can be shown by regional linguistic geography. Therefore, the article contains linguistic maps based on the analysis of numerous linguistic materials recorded by the author himself in about 70 rural settlements of the Brest region. Distinctive lexemes, which are introduced into scientific use for the first time, once again confirm the conclusions of previous researchers about the linguistic richness of the studied region (and the whole Polesie) and can significantly expand the factual basis of Slavic dialectology.

Keywords: dialectology, linguistic geography, atlas, map, Brest region

Abstrakt

Badania terenowe przeprowadzone w obwodzie brzeskim na Białorusi ujawniają wiele synonimów w słownictwie gwarowym związanym z rolnictwem i gospodarstwem domowym (jest to słownictwo najstarsze i najbardziej archaiczne). Tym niemniej do tej pory wiele faktów

leksykalnych, które funkcjonują w codziennej komunikacji mieszkańców obwodu brzeskiego, nie zostało wprowadzone do obiegu naukowego, nie przypadkowo więc badacze kierują uwagę do tak tematycznie zakrojonego słownictwa. Rozpowszechnienie jednostek leksykalnych najbardziej obrazowo można przedstawić za pomocą regionalnej geografii językowej. Dlatego w artykule zamieszczono mapy językowe sporządzone na podstawie analizy licznych materiałów odnotowanych osobiście przez autora w około 70 osadach wiejskich obwodu brzeskiego. Wyróżniające się leksemy, które po raz pierwszy zostają wprowadzone do użytku naukowego w tym artykule, ponownie potwierdzają wnioski innych badaczy o bogactwie językowym badanego regionu (i całego Polesia), z pewnością mogą znacznie poszerzyć podstawę materiałową dialektologii słowiańskiej.

Słowy kluczowe: dialektologia, geografia językowa, atlas, mapa, obwód brzeski

Анатацыя

Палявыя даследаванні, праведзеныя на тэрыторыі Брэсцкай вобласці Беларусі, дазваляюць выявіць шматлікія сінонімы ў дыялектнай лексіцы, звязанай з сельскай і хатняй гаспадаркай (гэта найбольш старажытная і архаічная лексіка). Але да сёння многія лексічныя факты, што бытуюць у гаворках Брэсцкай вобласці Беларусі, не ўведзены ў навуковы зварот, таму ўвага даследчыкаў да гэтай тэмы – невыпадковая. Найбольш наглядна пашырэнне лексічных фактаў можна паказаць з дапамогай рэгіянальнай лінгвагеаграфіі. Таму ў артыкуле змешчаны лінгвістычныя карты, зробленыя на падставе аналізу шматлікага моўнага матэрыялу, запісанага прыкладна ў 70 вясковых паселішчах Брэсцкай вобласці асабіста аўтарам. Адметныя лексемы, якія ўводзяцца ў навуковы ўжытак упершыню, яшчэ раз пацвярджаюць высновы ранейшых даследчыкаў пра моўнае багацце даследаванага рэгіёна (ды і ўсяго Палесся) і могуць значна пашырыць факталагічную базу славянскай дыялекталагічнай навукі.

Ключавыя словы: дыялекталогія, лінгвагеаграфія, атлас, карта, Брэсцкая вобласць

Нягледзячы на значную папярэднюю працу як айчынных, так і замежных дыялекталагаў, многія лексічныя факты, што бытуюць у гаворках Беларусі, яшчэ чакаюць сваіх даследчыкаў. Палявыя экспедыцыі і сёння дазваляюць выявіць значныя сінанімічныя рады ў тых або іншых пластах дыялектнай лексікі, а таксама ўвесці новыя, раней не адзначаныя даследчыкамі, словы ў навуковы ўжытак. Асабліва цікавымі для даследавання з'яўляюцца гаворкі Брэсцкай вобласці Беларусі, дзе захавалася вялікая колькасць моўных архаічных асаблівасцей. Акрамя таго, заходнепалескія гаворкі, распаўсюджаныя на тэрыторыі Брэстчыны, паводле беларускага дыялектолага Аляксандра Крывіцкага, з'яўляюцца „часткай дыялекту беларуска-ўкраінскага нацыянальнага сумежжа” (Крывіcki, 1994, s. 415). Такія рэгіёны, як правіла, характарызуюцца разнастайнымі дыялектнымі ўзаемаўплывамі і адметнымі гібрыднымі з'явамі, а таму ўяўляюць асаблівую цікавасць для даследчыкаў, прычым як айчынных, так і замежных.

Акрамя таго, усходняя і паўночная часткі Брэсцкай вобласці з'яўляюцца перыферычнымі ў адносінах да слуска-мазырскіх і сярэднебеларускіх гаворак адпаведна. Менавіта на такіх памежных тэрыторыях можна найбольш выразна прадэманстраваць арэальную дыферэнцыяцыю фанетычных і марфалагічных адметнасцей, абазначыць арэалы пашырэння тых або іншых лексічных адзінак, а таксама выявіць некаторыя ўніверсальныя заканамернасці міждыялектнай інтэрферэнцыі і архаічныя моўныя формы.

Па гэтых і некаторых іншых прычынах вывучэнне асаблівасцей функцыянавання дыялектнай лексікі, звязанай з сельскай і хатняй гаспадаркай, у гаворках Брэсцкай вобласці Беларусі мае важнае значэнне не толькі для беларускай, украінскай ці польскай, але і для ўсёй славянскай лінгвістыкі.

Прыведзеныя моўныя факты выяўлены асабіста аўтарам прыкладна ў 70 вясковых паселішчах падчас палявых даследаванняў на працягу 2005–2020 гг. Дыялектныя словы прыводзяцца курсівам, у спрошчанай транскрыпцыі, з абазначэннем націску, а таксама з пазначэннем некаторых фанетычных працэсаў у галіне кансанантызму (напрыклад, наяўнасць або адсутнасць няпоўнай рэгрэсіўнай асіміляцыі зычных па глухасці).

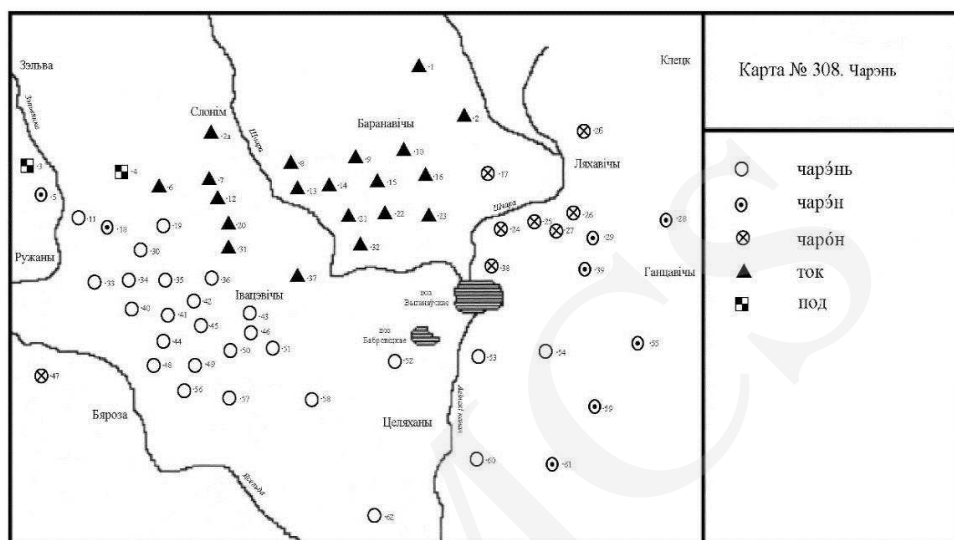
Як правіла, намі даследавалася маўленне жыхароў старэйшага пакалення ва ўзросце прыкладна ад 70 да 85 гадоў. Пераважна інфарматамі былі жанчыны, якія пражылі ў вёсцы ўсё сваё жыццё (тут нарадзіліся, выйшлі замуж) і звычайна не маюць сярэдняй адукацыі (скончылі 3–4 класы польскай школы).

У артыкуле змешчаны таксама і карты (усяго 6 ілюстрацыйных малюнкаў), якія досыць ярка паказваюць пашырэнне тых або іншых моўных з'яў у шэрагу гаворак Брэсцкай вобласці. Акрамя таго, вызначаюцца арэалы пашырэння згаданых у артыкуле лексем у гаворках усёй Беларусі і, у некаторых выпадках, у суседніх гаворках Польшчы і Украіны. Для гэтага ў артыкуле былі выкарыстаны такія лінгвагеаграфічныя працы як *Лексічны атлас беларускіх народных гаворак* (Leksičny atlas..., 1993–1998), *Атлас украінскай мовы* (Atlas ukraińs'koj movi..., 1984–2001), *Лексични атлас правобережного Полісся* (Nikončuk, 1994) і *Atlas gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy* Фелікса Чыжэўскага (Czyżewski, 1986).

Лексемы, звязаныя з хатняй гаспадаркай

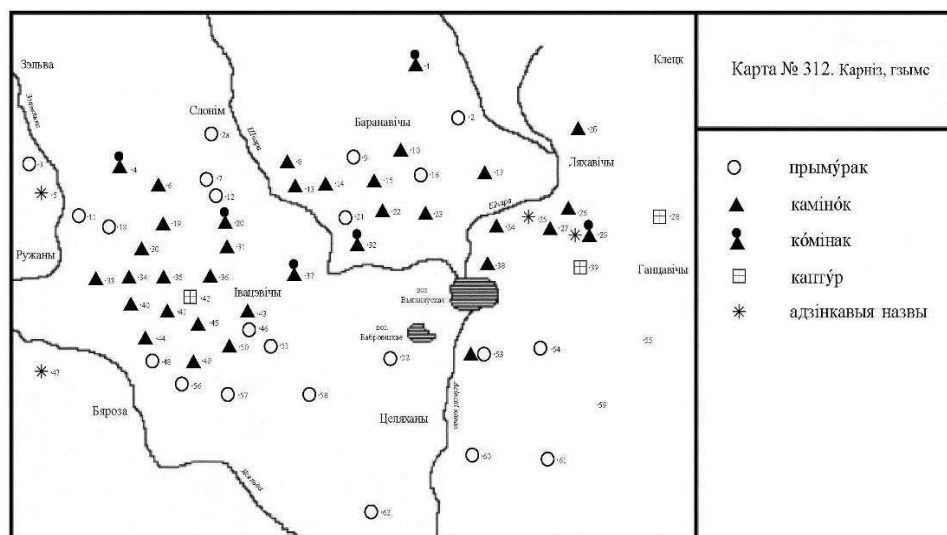
Месца ў печы, дзе гараць дровы (*под*), у гаворках жыхароў Брэсцкай вобласці пераважна называецца *чарэн'* (*чарэн, чарон*). Часам гэтай назве супрацьпастаўляецца найменне *ток*, а таксама слова *под* (Сарнакевіч, 2009, м. 308).

Згодна з ранейшымі агульнарэспубліканскімі даследаваннямі, літаратурная форма *под* характэрна гаворкам жыхароў усёй Беларусі, акрамя поўдня і паўднёвага захаду рэспублікі. Лексема *чарэн'* (*чарэн, чарон*) зафіксавана на поўдні краіны, а *ток* – на захадзе і на паўднёвым захадзе Беларусі (*Leksičny*

atlas..., 1993–1998, t. 4, m. 80). Паводле Лены Леванцэвіч, лексема *чарэ́н* бытуе ў большасці гаворак жыхароў Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці (Levancëvič, 1993–2001, *Leksika*, m. 56). Гэтыя моўныя факты пацвярджаюцца і нашымі запісамі, зробленымі падчас нядаўніх палявых даследаванняў.

Найменне карніза (выступу на коміне) *прыму́рак* (*прыму́рок*) у гаворках Брэсцкай вобласці адзначана ў асноўным на тэрыторыі Бярозаўскага, Пінскага, Івацэвіцкага раёнаў. Таксама ў гаворках Брэстчыны шырока распаўсюджана

лексема *кам'іно́к* (*ко́м'інак*), а найменне *капту́р* ужываецца значна радзей (Čarnâkevič, 2009, m. 312].

Згодна з агульнарэспубліканскімі даследаваннямі, назва *прыму́рак* адзначана як на поўдні краіны, так і на захадзе і ў цэнтры Беларусі. Лексема *кам'іно́к*, якая паводле паходжання з'яўляецца лацінізмам, запазычаным з польскай мовы (Stankevič, 1997, s. 34), зафіксавана ў паўднёва-заходняй частцы рэспублікі і на захадзе (*Leksìčny atlas...*, 1993–1998, t. 4, m. 86). Як вынікае з карты 312 *Атласа гаворак паўночна-ўсходняй Брэстчыны*, у маўленні мясцовых жыхароў і сёння для наймення карніза (выступу на коміне) шырока ўжываюцца лексемы *прыму́рак* і *кам'іно́к* (*ко́м'інак*).

Акрамя таго, сярод адзінкавых назваў гэтай рэаліі, у в. Меляхі Ляхавіцкага раёна намі было запісана такое слова, як *л'іштвачка*. Гэтая назва не фіксавалася ранейшымі даследаваннямі і ўводзіцца ў навуковы ўжытак упершыню.

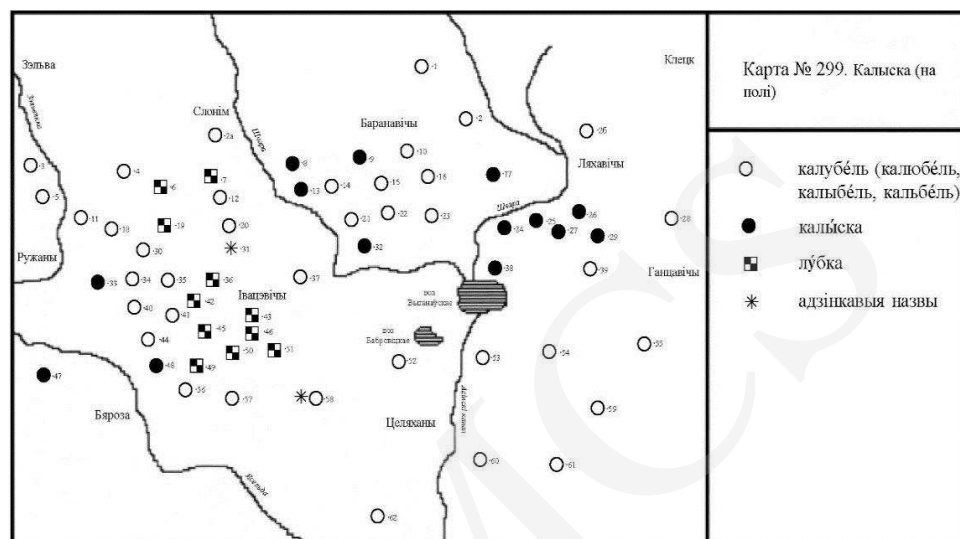
На большай частцы Брэсцкай вобласці ткацкі станок (*ставы*) называецца *в'арстат* (*в'арста́ц*, *в'эрста́ц*, *вэрста́т*). Адзначым таксама, што ў в. Пляхаўшчына Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці намі быў зафіксаваны фанетычны варыянт гэтай лексемы – *в'эрста́к*. У гаворках Брэсцкай вобласці ткацкі станок называюць таксама *крóсна* або *ста́ў*. Згодна з ранейшымі даследаваннямі, назва *в'арстат* фіксуецца пераважна ў маўленні жыхароў заходняй Беларусі, а лексема *крóсна* адзначана на захадзе і (радзей) на ўсходзе краіны. Слова *стаў* распаўсюджана на поўначы і паўднёвым захадзе рэспублікі (*Leksìčny atlas...*, 1993–1998, t. 4, m. 167; Čarnâkevič, 2009, m. 319).

Для наймення палавіка ў большасці гаворак Брэсцкай вобласці выкарыстоўваецца літаратурная назва *палав'ік* (*полов'і́к*). Шырока ў гэтым значэнні ўжываецца таксама лексема *хóдн'ік* або *хóднык*. Сярод адзінкавых найменняў намі былі зафіксаваны словы *полотн'і́к*, *латны́к*, *палаўн'і́к* (Čarnâkevič, 2009, m. 320).

Як вядома, лексема *палав'і́к* шырока распаўсюджана на ўсёй тэрыторыі Беларусі, асабліва ў цэнтры і на ўсходзе рэспублікі. Назва *хóдн'ік* ужываецца пераважна на захадзе краіны. Слова *пылатн'і́к* (*пылытн'і́к*) рэдкаўжывальнае і адзначана ў асобных гаворках жыхароў Лунінецкага раёна Брэсцкай вобласці і Хоцімскага раёна Магілёўскай вобласці (*Leksìčny atlas...*, 1993–1998, t. 4, m. 198). Такім чынам, словы *полотн'і́к*, *палаўн'і́к* (і яго форма *латны́к*) збіральнікамі *Лексічнага атласа беларускіх народных гаворак* на тэрыторыі Івацэвіцкага, Баранавіцкага і Ганцавіцкага раёнаў Брэсцкай вобласці не фіксавалася і адзначана падчас палявых даследаванняў упершыню.

Калыска, якую бралі з сабой на поле, называецца ў гаворках Брэстчыны *калуб'эл'* (*колуб'эл'*, *кал'уб'эл'*, *калыб'эл'*, *колыб'эл'*, *кал'бэл'*), а ў некаторых гаворках адзначана пашырэнне лексем *калы́ска* і *лупка* (апошняя даволі часта фіксуецца ў наваколлях г. Івацэвічы) (Čarnâkevič, 2009, m. 299).

Слова *калы́ска* адзначаецца, згодна з агульнарэспубліканскімі даследаваннямі, на ўсёй тэрыторыі Беларусі, асабліва ў цэнтральнай яе частцы. Лексема *калыб'эл'* сустракаецца пераважна на захадзе рэспублікі, а *луб'анка* (*лупка*) – у паасобных

гаворках заходняй часткі краіны (*Leksičny atlas...*, 1993–1998, t. 4, m. 179). Як ілюструе карта 312 *Атласа гаворак паўночна-ўсходняй Брэстчыны*, у маўленні мясцовых жыхароў і сёння для наймення кальска, якую бралі з сабой на поле, шырока ўжываюцца словы *калуб'эл'* (*колуб'эл'*, *кал'уб'эл'*, *калыб'эл'*, *колыб'эл'*, *кал'бэл'*) і *кальска*. Адметнай з'яўляецца і лексема *лўпка*, зафіксаваная падчас палявых экспедыцый пераважна ў Івацэвіцкім раёне. Згодна з тлумачальнымі слоўнікамі, *луб'анкай* (*лўпкай*) называюць ручны кораб з дубу, бяросты для захоўвання, пераноскі, упакоўкі чаго-небудзь. Але ж, як вынікае з сабранага наматэрыялу, у *лўнку* маглі класці і насіць з сабою на поле не толькі што-небудзь, а і каго-небудзь (малое дзіця).

Адзначым таксама, што ў в.Святая Воля Івацэвіцкага раёна ў якасці назвы падобнай рэаліі намі была зафіксаваная лексема *кош'эл'*. Ранейшымі даследаваннямі на тэрыторыі Брэсцкай вобласці падобная словаформа не адзначалася і, такім чынам, упершыню ўводзіцца ў навуковы ўжытак.

Назва салніцы на тэрыторыі Брэсцкай вобласці Беларусі супадае з літаратурнай нормай: *сал'н'іца* (*сол'н'іца*). Лексема *сал'анка* (*сол'анка*) адзначана пераважна ў гаворках, распаўсюджаных на тэрыторыі Бярозаўскага, Пінскага, Івацэвіцкага раёнаў (Čarnákevič, 2009, m. 344). Як сведчаць ранейшыя агульнарэспубліканскія даследаванні, лексема *сал'н'іца* ўласціва гаворкам жыхароў на захадзе Беларусі. Назва *сал'анка* зафіксавана на ўсёй тэрыторыі рэспублікі, аднак найбольш паслядоўна названая лексема ўжываецца на ўсходзе і ў цэнтры краіны (*Leksičny atlas...*, 1993–1998, t. 5, m. 306).

Днушка (невялікая) у гаворках жыхароў Брэсцкай вобласці называецца звычайна *круж'ок*. Словаформа *стал'н'іца* адзначана радзей, а *д'ошка* – толькі ў некаторых гаворках Брэстчыны (Čarnákevič, 2009, m. 343). Назва *круж'ок*, як

сведчаць ранейшыя даследаванні, характэрна для гаворак жыхароў поўдня і захаду Беларусі, лексема *стал'н'іца* пашырана на захадзе і ў некаторых гаворках усходу рэспублікі, а слова *дбішка* (*дбішчачка*) адзначана на ўсёй тэрыторыі краіны, часта побач з назвамі *стал'н'іца* і *кружчок* (*Leksicny atlas...*, 1993–1998, t. 5, m. 304).

Месца, дзе сякуць дровы, у гаворках Брэсцкай вобласці звычайна называецца *дрывотн'а* (*дравотн'а*, *дровотн'а*, *дров'ітн'а*). Словаформа *дрывотн'ік* фіксавалася намі значна радзей (Čarnâkevič, 2009, m. 203). Паводле матэрыялаў ранейшых агульнарэспубліканскіх даследаванняў, лексема *дрывотн'а* пашырана на большай частцы тэрыторыі Беларусі, а словаформа *дрывотн'ік* – на захадзе і ў цэнтральных раёнах краіны (*Leksicny atlas...*, 1993–1998, t. 1, m. 201).

Як вядома, пры запісе дыялектнага матэрыялу варта звяртаць увагу і на этналінгвістычныя факты. Так, у многіх гаворках Брэстчыны свята з нагоды засялення ў новую хату называецца *ўходз'іны*. Разам з тым, у арэале гаворак на тэрыторыі Бярозаўскага, Пінскага, Івацэвіцкага раёнаў даволі часта адзначаюцца лексемы *ўходчына* (*уходчына*, *ухічына*) і *ўлáz'іны*. Першая з іх зафіксавана ў наваколлях Выганаўскага возера (вв. Выганашчы, Гутка, Рудня Івацэвіцкага раёна і в. Сакалоўка Пінскага раёна) і ў Бярозаўскім раёне (вв. Сакалова, Пляхаўшчына), а другая – толькі ў трох гаворках Івацэвіцкага раёна (вв. Аброва, Святая Воля, Козікі) (Čarnâkevič, 2009, m. 302). Назва *ўходз'іны* вядома гаворкам жыхароў цэнтральнай і заходняй Беларусі. Лексема *ўходчына* распаўсюджана ў паўднёва-заходняй частцы краіны, а *ўлáz'іны* лакалізуецца на ўсходзе, паўднёвым усходзе і, зрэдку, на поўдні рэспублікі (*Leksicny atlas...*, 1993–1998, t. 3, m. 271). Паводле Л. Леванцэвіч, лексема *ўходз'іны* фіксуецца на поўначы Бярозаўскага раёна, а ва ўсіх іншых гаворках жыхароў гэтага рэгіёна ўжываецца назва *ўходчына* (Levancèvič, 1993–2001, *Leksika*, m. 78), што пацвярджаецца і нашымі запісамі, зробленымі падчас нядаўніх палявых даследаванняў.

Некаторыя лексемы, звязаныя з сельскай гаспадаркай

Радоўка пастуха амаль на ўсёй тэрыторыі Брэсцкай вобласці называецца *вóчарадз'* (*бóчэрэдз'*). У гаворках жыхароў Баранавіцкага, Івацэвіцкага і Ляхавіцкага раёнаў падобная рэалія мае назвы або *кал'эйка*, або *чаргá* (Čarnâkevič, 2009, m. 185). Як сведчаць ранейшыя агульнарэспубліканскія даследаванні, назва *вóчарадз'* шырока бытуе на ўсёй тэрыторыі Беларусі, а лексема *кал'эйка* зафіксавана толькі на захадзе і паўднёвым захадзе рэспублікі. Слова *чаргá* ўжываецца пераважна ў цэнтральнай частцы краіны (*Leksicny atlas...*, 1993–1998, t. 1, m. 64).

У гаворках мясцовых жыхароў Брэсцкай вобласці Беларусі ў словазлучэнні *красуе жыта* ўжываецца літаратурная форма *красуйэ*. Толькі ў некаторых гаворках Брэсцкай вобласці зафіксаваны варыянт *расуйэ* (Čarnâkevič, 2009, m. 248). Як сведчаць вынікі ранейшых навуковых даследаванняў, лексема *красуйэ* адзначана амаль на ўсёй тэрыторыі Беларусі, а *расуйэ* ўжываецца звычайна

ў гаворках жыхароў заходняй часткі краіны (*Leksičny atlas...*, 1993–1998, t. 2, m. 161). Згодна з атласам *Лексіка гаворак Беларускага Прыпяцкага Палесся*, лексема *красаваіца (красаваіць)* у значэнні ‘назвы працэсу красавання збожжа’ адзначана ў цэнтральнай і ўсходняй частцы Палесся, а слова *расаваіца (расііца)* – пераважна ў наваколлях Пружанаў і Бярозы (Veštart, 2008, m. 52), што пацвярджаецца і нашымі данымі, атрыманымі падчас экспедыцый у розныя раёны Брэсцкай вобласці. Разам з тым, паводле матэрыялаў *Атласа ўкраінскай мовы*, у адзінкавых паселішчах Брэстчыны (у паўднёва-заходняй яе частцы) сустракаецца лексема *кв’ітуе*, якая пашырана і ў суседніх гаворках Валынскай і Ровенскай абласцей Украіны (*Atlas ukraïns'koï movi...*, 1984–2001, t. 2, m. 120).

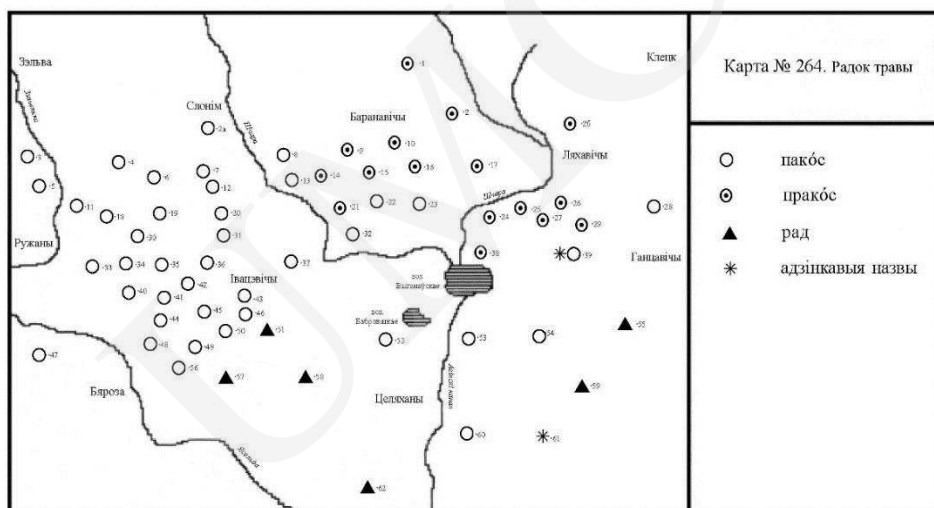
Адзначым таксама, што ў Івацэвіцкім раёне Брэсцкай вобласці (у в. Дабромысль) для назвы гэтай рэаліі нам было зафіксавана слова *рысуе*. Падобная лексема на гэтай тэрыторыі раней не фіксавалася.

Сярод палявых работ важнае месца для земляробаў займае сенакос. У гаворках Брэсцкай вобласці ‘час кашэння травы на сена’ атрымаў наступныя назвы: *с’энакós (с’энокós, с’інокós)*, *каз’ба́ (коз’ба́)*, *касав’іца (косов’іца, косов’іца)*. Слова *с’энакós (с’энокós, с’інокós)* фіксуецца ў гаворках Івацэвіцкага і Пінскага раёнаў, а ў маўленні жыхароў Ляхавіцкага і Баранавіцкага раёнаў пераважае лексема *каз’ба́*. Словаформа *косов’іца* бытуе, пераважна, у арэале гаворак з оканнем, гзн. Івацэвіцкага, Бярозаўскага і Ганцавіцкага раёнаў (Čarnákevič, 2009, m. 263). Як вынікае з ранейшых агульнарэспубліканскіх даследаванняў, слова *каз’ба́* пашырана амаль на ўсёй тэрыторыі Беларусі, як і лексема *с’энакós*, якая адзначана збіральнікамі гаворак значна радзей і, іншы раз, побач са словам *каз’ба́*. І толькі на самым поўдні Беларусі, пераважна ў арэале гаворак з оканнем, адзначаецца слова *касав’іца (косов’іца, косов’іца)* (*Leksičny atlas...*, 1993–1998, t. 2, m. 248).

Заўважым таксама, што, згодна з картай 263 *Атласа гаворак паўночна-ўсходняй Брэстчыны*, лексема *с’энакós (с’інокós)* значна пашырылася ў гаворках Івацэвіцкага, Ляхавіцкага, Пінскага, Баранавіцкага і Ганцавіцкага раёнаў Брэсцкай вобласці. Раней у гэтых гаворках адзначаліся пераважна словы *касав’іца (косов’іца)* і *каз’ба́* (*Leksičny atlas...*, 1993–1998, t. 2, m. 248). Магчыма, пашырэнне лексем *с’энакós (с’інокós)* звязана з уплывам на маўленне мясцовых жыхароў літаратурнай беларускай мовы. Да таго ж, і паводле матэрыялаў *Атласа ўкраінскай мовы* ў гаворках Брэсцкай вобласці часам адзначаецца слова *с’інокós* (у в. Гарадзец Кобрынскага раёна, вв. Ахова, Галева, Дабраслаўка Пінскага раёна, в. Семігосцічы Столінскага раёна), хоць, згодна з данымі ўкраінскіх дыялектолагаў, на гэтай тэрыторыі найбольш ужывальнай з’яўляецца лексема *косов’іца* (*Atlas ukraïns'koï movi...*, 1984–2001, t. 2, m. 317). Карыстаючыся толькі адным гэтым прыкладам можна паказаць, што карты рэгіянальнага *Атласа гаворак паўночна-ўсходняй Брэстчыны* і *Атласа ўкраінскай мовы*, якія маюць даволі густую сетку апорных населеных пунктаў на тэрыторыі Брэсцкай вобласці, значна ўдакладняюць даныя, атрыманыя збіральнікамі *Лексічнага атласа беларускіх народных гаворак*.

Адзначым таксама, што лексема *с'інокос* вядома і жыхарам Валынскай і Ровенскай абласцей Украіны (праўда, ужываецца яна значна радзей за агульнапапулярную на гэтых абшарах словаформу *косовыц'а*). Лексема *к'із'ба* на тэрыторыі Валынскай і Ровенскай абласцей Украіны сустракаецца ў адзінкавых выпадках (*Atlas ukrains'koj movi...*, 1984–2001, t. 2, m. 317).

‘Рад скошанай травы’ амаль на ўсёй тэрыторыі Брэсцкай вобласці Беларусі называецца *пакос*. Слова *пракос* фіксавалася намі значна радзей і толькі ў арэале гаворак на тэрыторыі Баранавіцкага і Ляхавіцкага раёнаў, а лексема *рад* – пераважна ў гаворках Пінскага, Івацэвіцкага і Ганцавіцкага раёнаў (Сарнакевіч, 2009, m. 264).

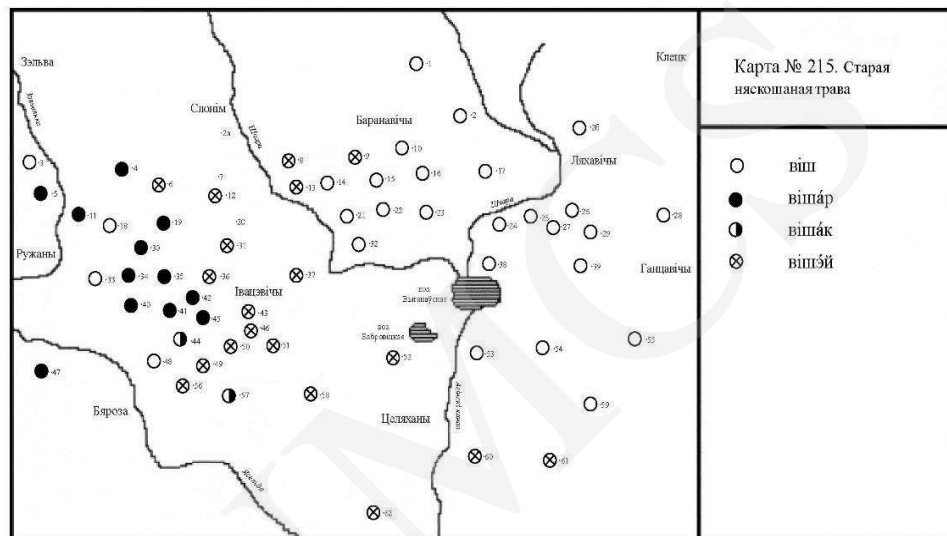

Літаратурная форма *пракос* характэрна, як сведчаць ранейшыя даследаванні, для гаворак усіх жыхароў Беларусі, а назва *пакос* ужываецца на поўдні і ўсходзе рэспублікі. Слова *рад* зафіксавана ў некаторых раёнах Брэсцкай вобласці (Бярозаўскі, Пінскі) (*Leksychny atlas...*, 1993–1998, t. 2, m. 249). Гэтыя моўныя факты пацвярджаюцца і нашымі запісамі, зробленымі падчас нядаўніх палявых даследаванняў.

Варта таксама заўважыць, што ў адзінкавых выпадках намі былі зафіксаваны словаформы, якія на гэтай тэрыторыі раней не адзначаліся. Так, у в. Боркі Ганцавіцкага раёна падобная рэалія называецца *вал*, а ў в. Рудня Івацэвіцкага раёна – *градок*. Такім чынам, гэтыя лексемы ў навуковым дыялекталагічным ужытку таксама з’яўляюцца новым здабыткам.

‘Старая няскошаная трава, якая застаецца на полі пасля сенакосу’, на Брэстчыне называецца *в’іш*. Часам фіксуецца таксама лексема *в’ішар*, а яшчэ радзей – *в’ішэй*. Словаформа *в’ішак* адзначана толькі ў адзінкавых выпадках (вв.

Няхачава і Аброва Івацэвіцкага раёна Брэсцкай вобласці) і кампактнага арэалу не ўтварае (Čarnákevič, 2009, m. 215).

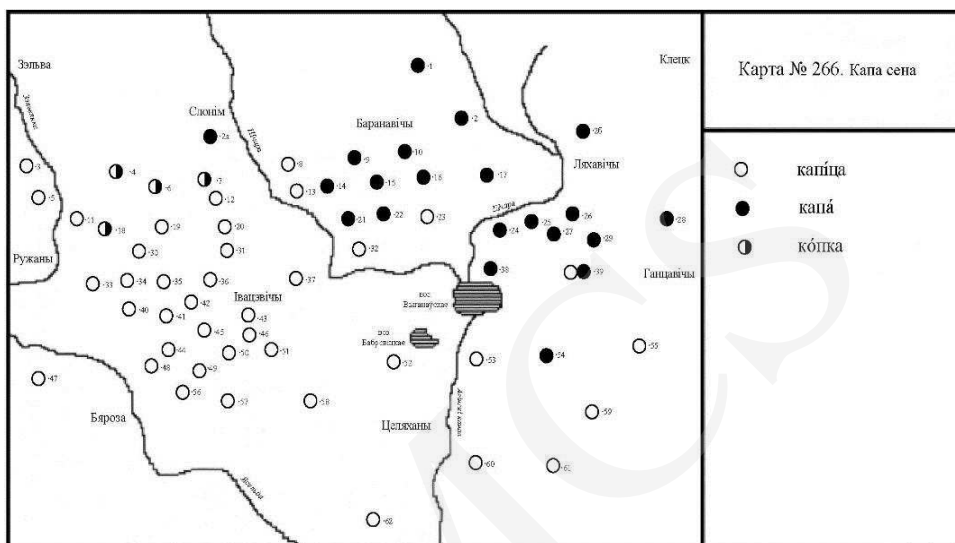

Варта звярнуць увагу, што лексема *в'іш* (і яе варыянты) ‘старая няскошаная трава’ пашырана, як сведчаць ранейшыя даследаванні, толькі на поўдні Беларусі, у гаворках Брэсцкай і Гомельскай абласцей, а таксама ў паўднёвых частках Гродзенскай і Мінскай абласцей. Назва *в'іш* распаўсюджана ў маўленні жыхароў цэнтральнага Палесся, а словаформы *в'ішэй* і *в'ішар* адзначаны пераважна ў паўднёва-заходняй частцы Беларусі (Leksicny atlas..., 1993–1998, t. 1, m. 278).

Лексема *в'ішар* фіксуецца таксама сучаснымі даследчыкамі ў в. Белавуша Столінскага раёна (Sen'kavec, 2011, s. 110), а найменне *вышэй* – у в. Горталь Івацэвіцкага раёна Брэсцкай вобласці (Klimčuk i Aškin, 1976, s. 78). Па даных Любові Шаталавай, слова *в'іш* бытуе ў маўленні жыхароў Лунінецкага раёна Брэсцкай вобласці і Петрыкаўскага раёна Гомельскай вобласці, а лексема *в'ішар* – у Бярозаўскім раёне Брэсцкай вобласці (Šatalava, 1975, s. 30). Гэта адназначна сведчыць, што лексема *в'ішák* на тэрыторыі Брэсцкай вобласці раней дыялектолагамі не адзначалася і зафіксавана падчас нашых палявых даследаванняў упершыню.

Са скошаных і высушаных траў, як вядома, пазней сяляне ставілі вялікія стагі сена. Так, ‘капа сена’ на большай частцы Брэсцкай вобласці называецца *кап'іца*. Літаратурная форма *канá* ўжываецца ў гаворках рэгіёна значна радзей, а *кópка* – вельмі рэдка (Čarnákevič, 2009, m. 266).

Назва *кан'іца*, як сведчаць папярэднія дыялекталагічныя даследаванні, пашырана на паўднёвым захадзе Беларусі. Лексема *канá* адзначана ў большасці

беларускіх гаворак, а форма *кóпка* – на паўночным захадзе і (рэдка) на захадзе рэспублікі (*Leksicny atlas...*, 1993–1998, t. 2, m. 257). На Пружаншчыне лексема *kap'íca* (*kap'íca*, *kap'íca*) ужываецца амаль ва ўсіх гаворках жыхароў названага рэгіёна (Bosak і Bosak, 2006, m. 146). Акрамя таго, найменне *kapá* шырока бытуе ў гаворках беларускага і ўкраінскага Палесся (Vugonnaï, 1968, s. 106), што пацвярджаецца і нашымі запісамі, зробленымі падчас нядаўніх палявых экспедыцый. Слова *kap'íca* (*kap'íca*, *kap'íca*, *kap'íca kap'íca* і пад.) адзначана і на тэрыторыі Польшчы, у гаворках наваколя Уладавы, што мяжуюць, сярод іншага, з гаворкамі Брэсцкай вобласці Беларусі (Czyżewski, 1986, m. 78).

‘Круглы калодачны вулей для пчол’ у гаворках Брэсцкай вобласці называецца *kalóda* (*kolóda*). І толькі на поўдні, у арэале гаворак з оканнем, а таксама ў адзінкавых паселішчах Ляхавіцкага раёна (вв. Старыя Буды і Меляхі) зафіксавана лексема *kádaŭn* (*kádoŭb*) (Čarnákevič, 2009, m. 222). Як сведчаць ранейшыя даследаванні, лексема *kalóda* бытуе ў гаворках жыхароў цэнтральнай Беларусі, а таксама ў некаторых гаворках заходняй часткі краіны. Назва *kádaŭb* зафіксавана ў маўленні вясковых жыхароў Бярозаўскага, Івацэвіцкага і Ляхавіцкага раёнаў, г.зн. толькі на тэрыторыі Брэсцкай вобласці (*Leksicny atlas...*, 1993–1998, t. 1, m. 306), што пацвярджаецца і сабраным намі матэрыялам. Да таго ж, паводле даных *Атласа ўкраінскай мовы*, у суседніх гаворках Валынскай вобласці Украіны бытуе пераважна лексема *kádub*, а ў гаворках Ровенскай вобласці – *kádob* (*kádoŭb*) (*Atlas ukráin's'koï movi...*, 1984–2001, t. 2, m. 54). Акрамя таго, згодна з матэрыяламі Міколы Ніканчука, лексема *kaloda* ‘вулей’ выкарыстоўваецца на ўсёй тэрыторыі Ніжняй Прыпяці (Украіна і Беларусь), а слова *kádaŭn* (*kádoŭb*) сустракаецца даволі рэдка на поўдні даследаванага ім рэгіёна (Nikončuk, 1994, m. 134).

Такім чынам, можна зрабіць пэўныя высновы:

- 1) Прыведзеныя моўныя факты сведчаць пра тое, што ў маўленні жыхароў Брэсцкай вобласці Беларусі і сёння можна адшукаць адметныя лексемы, звязаныя з сельскай і хатняй гаспадаркай.
- 2) Адзначаныя на тэрыторыі Брэсцкай вобласці словы, якія ўводзяцца ў навуковы ўжытак упершыню (*градóк, в'ішáк, л'іштвачка, кошэл', полотн'ік, латнык* і інш.), яшчэ раз пацвярджаюць высновы як айчынных, так і замежных навукоўцаў пра моўнае багацце даследаванага рэгіёна (ды і ўсяго Палесся).
- 3) Фіксацыя шматлікіх адметных лексем, часам даволі адрозных ад тых, якія бытуюць у сучаснай беларускай літаратурнай мове, – лагічны і заканамерны вынік сучасных палявых даследаванняў айчынных дыялектолагаў. Гэта яшчэ раз сведчыць пра значэнне падобных экспедыцый у вясковыя паселішчы, асабліва ў тых, мова якіх яшчэ не была прадметам аналізу ні па праграме *Дыялекталагічнага атласа беларускай мовы*, ні па праграме *Лексічнага атласа беларускіх народных гаворак*.
- 4) Лексемы, зафіксаваныя ўпершыню ў гаворках Брэсцкай вобласці (і іншых рэгіёнаў Беларусі), павінны ўвайсці ў дыялектныя слоўнікі, а тэксты, у якіх яны ўжываюцца, – у дыялектны падраздзел тэкставых корпусаў беларускай мовы, і гэтым самым значна пашырыць факталагічную базу славянскай дыялекталагічнай навукі.
- 5) Матэрыялы беларускіх рэгіянальных атласаў, а таксама, у некаторых выпадках, замежных дыялекталагічных атласаў (польскіх і ўкраінскіх), параўн. *с'энакóс - касав'іца - каз'ба́*, значна ўдакладняюць даныя, атрыманыя ранейшымі даследчыкамі (напрыклад, збіральнікамі звестак для *Лексічнага атласа беларускіх народных гаворак*) на тэрыторыі Брэсцкай вобласці. Таму для паспяховага развіцця айчыннай дыялекталогіі і лінгвагеаграфіі неабходна, сярод іншага, далейшае стварэнне і выданне айчынных рэгіянальных атласаў, а таксама больш шырокае выкарыстанне замежных лінгвагеаграфічных прац, у якіх змяшчаюцца звесткі з гаворак Беларусі, пры аналізе беларускага дыялектнага матэрыялу.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

- Atlas ukráin's'koj movi: u 3 t.* I. Matviâs [ta in.]. (red.). (1984–2001). Kiïv: Naukova dumka [*Атлас української мови: у 3 т.* I. Матвіяс [та ін.] (ред.). (1984–2001). Київ: Наукова думка].
- Bosak, Alëna; Bosak, Viktar. (2006). *Atlas gavorak Pružanskaga raëna Brèsc'kaj voblastci i sumežža (Verhnâga Nad'âsel'dzâ): leksika.* Rêd. F. Klimčuk. Minsk: IVC Minfina. [Босак, Алёна; Босак, Віктар. (2006). *Атлас гаворак Пружанскага раёна Брэсцкай вобласці і сумежжа (Верхняя Над'ясельдзя): лексіка.* Рэд. Ф. Клімчук. Мінск: ІВЦ Мінфіна].

- Čarnákevič, Ūryj. (2009). *Atlas gavorak paŭnočna-ŭschodniaj Brestčyny*. Minsk: Těhnałogija. [Чарнякевіч, Юрый. (2009). *Атлас гаворак паўночна-ўсходняй Брэстчыны*. Мінск: Тэхналогія].
- Czyżewski, Feliks. (1986). *Atlas gwar polskich i ukraińskich okolic Włodawy*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Klimčuk, Fëdar; Aškin, Ivan. (1976). Z leksiki Vyganaŭskaga Palessâ (v. Gortal' Īvacèvickaga raëna). U: A. Bahan'koŭ (red.). *Narodnae slova* (s. 76–82). Minsk: Akad. navuk BSSR, Īn-t movaznaŭstva [Клімчук, Фёдар; Яшкін, Іван. (1976). З лексікі Выганаўскага Палесся (в. Горталь Івацэвіцкага раёна). У: А. Баханькоў (рэд.). *Народнае слова* (с. 76–82). Мінск: Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства].
- Kryvički, Alâksandr. (1994). Paŭdnëva-zahodni dyâlekt. U: A. Mihnevich (red.). *Belaruskâ mova: êncyklapedyâ* (s. 415–417). Minsk: Belarus. Êncykl. [Крывіцкі, Аляксандр. (1994). Паўднёва-заходні дыялект. У: А. Міхневіч (рэд.). *Беларуская мова: энцыклапедыя* (с. 415–417). Мінск: Беларус. Энцыкл.].
- Leksičny atlas belaruskich narodnyh gavorak: u 5 t.* Rêd. M. V. Biryla i Ū. F. Mackevič. Minsk: Fond fundament. dasled. Rêsp. Belarus', 1993–1998. [Лексічны атлас беларускіх народных гаворак: у 5 т. Рэд. М. В. Бірыла і Ю. Ф. Мацкевіч. Мінск: Фонд фундамент. даслед. Рэсп. Беларусь, 1993–1998].
- Levancëvič, Lena. (1993–2001). *Atlas gavorak Bârozaŭskaga raëna Brêskaj voblastsi: u 3 č.* Brêst : Brêst: Brêsc. dzârž. un-t. [Леванцэвіч, Лена. (1993–2001). *Атлас гаворак Бярозаўскага раёна Брэсцкай вобласці: у 3 ч.* Брэст : Брэсц. дзярж. пед. ін-т].
- Nikončuk, Mikola. (1994). *Leksični atlas pravoberežnogo Polissâ = The lexical atlas of rightcoastal Polissja*. Kiïv: Nezalež. inst. ekologii Polissâ [Никончук, Микола. (1994). *Лексични атлас правобережного Полісся = The lexical atlas of rightcoastal Polissja*. Киïв: Незалеж. інст. екології Полісся].
- Šatalava, Lûboŭ. (1975). *Belaruskæ dyâlektnae slova*. Red. G. U. Arašonkava. Minsk: Navuka i tĕhnika. [Шаталова, Любоў. (1975). *Беларускае дыялектнае слова*. Рэд. Г. У. Арашонкава. Мінск: Навука і тэхніка].
- Sen'kavec, Uladzimir. (2011). *Karotki dyâlektny sloŭnik v. Belavuša Stolinskaga raëna*. U: *Moŭnakul'turnaâ prastora Brêska-Pinskaga Palessâ: zb. navuk. art. u 2 č.* Red. M. M. Alâhnovič [i inš.]. Č. 1 (s. 108–123). Brêst: Brêsc. dzârž. un-t. [Сенькавец, Уладзімір. (2011). Кароткі дыялектны слоўнік в. Белавуша Столінскага раёна. У: *Моўнакультурная прастора Брэсцка-Пінскага Палесся: зб. навук. арт. у 2 ч.* Рэд. М. М. Аляхновіч [і інш.]. Ч. 1 (с. 108–123). Брэст: Брэсц. дзярж. ун-т].
- Stankevič, Alâksandra. (1997). *Leksika inšamoŭnaga pahodžannâ ŭ belaruskich narodnyh gavorkah: dys. d-ra filal. navuk : 10.02.01*. Gomel' (na pravah rukapisu). [Станкевіч, Аляксандра. (1997). *Лексіка іншамоўнага паходжання ў беларускіх народных гаворках: дыс. д-ра філал. навук: 10.02.01*. Гомель (на правах рукапісу)].
- Veštart, Galina (ukl. [i inš.]). (2008). *Leksika gavorak Belaruskaga Prypâckaga Palessâ: atlas, sloŭnik*. Red. F. Klimčuk, U. Koščanka, Ī. Lapuckaâ. Minsk: Prava i êkanomika. [Вештарт, Галіна (укл. [і інш.]). (2008). *Лексіка гаворак Беларускага Прыпяцкага Палесся: атлас, слоўнік*. Рэд. Ф. Клімчук, У. Кошчанка, І. Лапуцкая. Мінск: Права і эканоміка].

Vygonnaâ, Liliâ. (1968). Polesskaâ zemledeľ'českaâ terminologiâ. W: N. Tolstoj (red.). *Leksika Poles'â. Materialy dlâ polesskogo dialektного slovarâ* (s. 93–130). Moskva: Izdatel'stvo Nauka. [Выгонная, Лілія. (1968). *Полесская земледельческая терминология*. В: Н. Толстой (ред.). *Лексика Полесья. Материалы для полесского диалектного словаря* (с. 93–130). Москва: Издательство Наука].

SUBMITTED: 22.09.2020

ACCEPTED: 21.05.2021

PUBLISHED ONLINE: 12.12.2021

ABOUT THE AUTHOR / O AUTORZE

Yury Charnykievich / Юрый Чарнякевіч – Białoruś, Mińsk, Białoruski Państwowy Uniwersytet Pedagogiczny im. Maksima Tanki, Wydział Filologiczny, Katedra Językoznawstwa i Lingwodydaktyki; dr, doc.; spec.: językoznawstwo białoruskie; zainteresowania naukowe: dialektologia białoruska i słowiańska, lingwogeografia białoruska i słowiańska, kultura języka białoruskiego.

Adres: Філалагічны факультэт, Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка, Рэспубліка Беларусь, 220030, г. Мінск, вул. Савецкая, 18

Wybrane publikacje:

1. Юрый Чарнякевіч. (2020). Выбраная лексіка, звязаная з будаўніцтвам, у дыялектнай мове жыхароў заходняга Палесся Беларусі і Украіны. W: Mirosław Jankowiak, Michał Vašíček (red.). *Slovanské dialekty v jazykovém kontakte. Nářeční lexikum v pomezích oblastech v minulosti a současnosti* (s. 177–185). Praha: Slovanský ústav AV ČR.
2. Юрый Чарнякевіч. (2018). Мовазнаўчая спадчына польскага дыялектолага Ю. Тарнацкага і сучасныя беларускія рэгіянальныя лінгвагеаграфічныя даследаванні. W: Ірына Багдановіч [і інш.]. (ред.). *Беларуска-польскія моўныя, літаратурныя, гістарычныя і культурныя сувязі: зб. навук. арт* (с. 301–312). Мінск: БДУ.
3. Юрый Чарнякевіч. (2017). *Агульнасць і арэальная дыферэнцыяцыя беларускіх пераходных гаворак паўночна-ўсходняй Брэстчыны*. Дысертацыя... кандыдата філалагічных навук: 10.02.01: абаронена 10.03.2017; зацверджана 07.06.2017. Мінск (na prawach rękopisu).
4. Юрый Чарнякевіч. (2009). *Атлас гаворак паўночна-ўсходняй Брэстчыны*. Мінск: Тэхналогія.
5. Юрый Чарнякевіч. (2009). Лексічныя асаблівасці гаворак паўночна-ўсходняй Брэстчыны. *Весці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук*, 2, с. 109–112.